

выражать свои мысли и отстаивать собственное мнение.

Авторами раскрываются особенности проявлений межличностных отношений в школьной группе пятиклассников, предоставляются результаты социометрического обследования учеников.

В статье акцентируется внимание на противоречиях подросткового возраста, выдающуюся роль учителя и родителей в формировании межличностных отношений учащихся класса и сплоченности школьной группы.

Ключевые слова: межличностные отношения, малая группа, социокультурное влияние, сплоченность группы.

Kruglyk O.P., Pogrebnyak V.O. Study of the socio-cultural influence on the establishment of interpersonal relationships in adolescents.

This article examines the problem of establishing interpersonal relationships in adolescents with hearing impairments under the socio-cultural influence of a small group. Since it is in adolescence that the greatest need for self-expression, determination of social roles arises, the ability to express one's thoughts and defend one's own opinion is formed.

The purpose of the article highlight aspects of interpersonal communication of fifth graders and sociocultural conditions of influence on interpersonal relationships in the group of hearing children and group of children with hearing impairments as factors in the formation of social experience and the formation of social activity in the life of the individual.

The authors reveal the features of the manifestations of interpersonal relations in the school group of fifth-graders, provide the results of sociometric examination of students.

According to the results of the experimental study, it was found that interpersonal relationships in the school group of hearing children and in the school group of students with hearing impairments have typical characteristics regardless of social status or type of impairment. All this is reflected in the fact that for younger adolescents the main in the formation of relationships are external and material features. Priority was given to children not by academic achievements, participation in classroom activities, attending clubs or sections, but by appearance and material goods available to students of the class: modern gadgets, clothes, travel, etc.

The article focuses on the contradictions of adolescence, the outstanding role of teachers and parents in the formation of interpersonal relationships among students of class and the cohesion of the school group.

Key words: interpersonal relationships, small group, socio-cultural influence, group cohesion.

DOI 10.31392/NPU-nc.series19.2020.40.09

УДК 316.61:159.9-051

В. Є.Коваленко

kovalenkov811@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7792-4653>

ДЕФІНІЦІЯ ПОНЯТЬ «СОЦІАЛІЗАЦІЯ» ТА «РОЗВИТОК» У СПЕЦІАЛЬНИХ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті розглядається проблема уточнення дефініцій «соціалізація» та «розвиток» у психолого-педагогічних дослідженнях. Встановлено, що поняття «соціалізація» та «розвиток особистості» є взаємопов'язаними, але не тотожними, вони розглядаються як процес засвоєння та відтворення соціально-культурного досвіду людиною. Акцент на активність особистості у цьому процесі більш виразно виявляється саме в ідеї розвитку, а не соціалізації: тут він девальвований, оскільки в центрі уваги знаходиться соціальне середовище і підкреслюється його вплив на особистість. Соціалізація та розвиток особистості здійснюється впродовж усього життя людини, а основними їх сферами є діяльність, спілкування, самосвідомість. Загальною характеристикою всіх цих трьох сфер є процес розширення, примноження соціальних зв'язків індивіда із зовнішнім світом.

Ключові слова: соціалізація, соціальне становлення, розвиток, особистість, індивідуальність.

Постановка проблеми. У сучасній педагогічній науці особливої актуальності набувають проблеми соціалізації, соціальної інтеграції та розвитку особистості осіб з психофізичними порушеннями, адже ця категорія є найбільш уразливою частиною населення у соціальному аспекті.

Проблеми соціалізації та розвитку особистості є міждисциплінарними проблемами, які

розглядаються у педагогії, соціології, філософії, антропології, соціальній, загальній і спеціальній психології, що обумовлює наявність варіативних їх тлумачень. Зокрема, Г. Пяткіна (2012) вказує, що саме на часі пошук орієнтирів, здатних служити маяком для дослідника, що бажає використовувати таке емне і значуще поняття, як соціалізація. Одним з таких підходів є зіставлення даного поняття з іншими психолого-педагогічними та соціологічними категоріями.

Аналіз досліджень і публікацій. У філософському контексті проблеми соціалізації та розвитку особистості досліджували П. Бергер, Р. Будон, М. Вебер, Ф. Гіддінс, Е. Дюркгейм, Т. Лукман, Р. Мертон, Т. Парсонс, П. Сорокін, Ю. Хабермас, П. Штомпка, А. Шюц; у соціологічному контексті – Є. Ануфрієв, В. Афанасьєв, Я. Гілінський, В. Дмитрієнко, Л. Зеленов, Л. Коган, І. Кон, О. Кравченко, Ю. Левада, І. Мартинюк, В. Немирівський, Г. Осипов, А. Радугин, Х. Сабіров, Ж. Тощенко, С. Фролов; у психології – Г. Андреева, Л. Божович, Л. Виготський, Е. Еріксон, Г. Костюк, О. Леонтєв, М. Лісіна, А. Маслоу, А. Мудрик, Г. Олпорт, Ж. Піаже, К. Роджерс, Д. Уотсон, З. Фрейд; у педагогії – Г. Андреева, О. Безпалько, І. Бех, А. Капська, Я. Коломінський, Г. Лактіонова, А. Реан, П. Підкасистий, Ж. Петрочко, І. Пінчук та ін.

У спеціальній педагогії та психології проблеми соціалізації і розвитку дітей з особливими освітніми потребами досліджували Т. Антропова, І. Бгажноква, Ю. Бистрова, В. Коваленко, І. Колесник, А. Кондрашова, І. Омельченко, К. Островська, О. Приходько, Л. Руденко, В. Синьов, Є. Синьова, М. Супрун, І. Татяничкова, Л. Фомічова, О. Хохліна, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін. У дослідженнях дефектологів підкреслюється, що наявність дизонтогенії призводить до утруднень процесів розвитку та соціалізації таких дітей, що проявляється в збідненості контактів з однолітками і дорослими, в обмеженості спілкування, доступу до культурних цінностей. Разом з тим, формування спроможності до «незалежного життя» осіб з порушеннями психофізичного розвитку є основною метою їх соціалізації. Підтвердження цієї думки знаходимо у дослідженнях Т. Жулковської (2001), яка зазначає, що результати соціалізації можна спостерігати через призму індивіда, оцінюючи досягнутий ним рівень соціального розвитку. Разом з тим питання теоретичної дефініції понять «соціалізації» та «розвитку» особистості потребують свого уточнення і конкретизації. Так і нині актуальними є погляди М. Басова, який ще в 1929 р. вказував на те, що досліджувати людину необхідно як діяльнісного суб'єкта в середовищі, тобто діяльність, спрямовану на встановлення взаємодії з середовищем та «саму людину», як «продукт» середовища (с. 252).

Мета статті: на основі зіставлення поняття «соціалізація» з психолого-педагогічною категорією «розвитку» надати логічні їх визначення, вказавши на найістотніші ознаки визначуваних понять.

Виклад матеріалу дослідження. Соціалізація є міждисциплінарною проблемою, яка розглядається як умова, процес, прояв і результат соціального становлення особистості (А. Гусєв, 2003). Як процес вона означає соціальне формування і розвиток особистості в залежності від характеру взаємодії людини з середовищем існування, адаптації до нього з урахуванням індивідуальних особливостей. У той же час соціалізація є умовою розвитку психіки людини, основою її соціального розвитку. Результатом соціалізації є соціалізованість, яка виступає провідною характеристикою людини як структурної складової суспільства. В цьому випадку соціалізація як результат характеризує соціальний статус дитини відносно її однолітків.

Розуміння соціалізації як процесу знаходимо в дослідженнях Г. Андреевої, І. Кона, А. Мудрик, Л. Столяренко, Г. Тюльпи, М. Рескаги та ін. Зокрема, І. Кон (1978) тлумачить соціалізацію як сполучення соціальних процесів, які обумовлюють засвоєння і відтворення індивідом системи знань, норм, цінностей. Саме засвоєння соціального досвіду, яке відбувається в процесі соціалізації, дає змогу функціонувати людині як повноправному члену суспільства, підкреслюючи активність індивіда в цьому процесі, зазначаючи, що соціалізація включає не лише усвідомлені, контрольовані та цілеспрямовані впливи (виховання), але і стихійні, спонтанні процеси, які впливають на формування особистості (с. 225).

А. Мудрик (2011) співвідносить соціалізацію зі становленням особистості та дає їй визначення як процесу засвоєння індивідом зразків поведінки, психологічних установок, соціальних норм і цінностей, знань, навичок, що дозволяють їй успішно функціонувати в суспільстві.

Л. Столяренко (1997) тлумачить соціалізацію як процес формування особистості в певних соціальних умовах, засвоєння людиною соціального досвіду в ході якого вона перетворює цей досвід у

власні цінності та орієнтації, вибірково запроваджує в свою систему поведінки ті норми і шаблони поведінки, які прийняті в суспільстві або групі (с. 92).

Т. Тюльпа (2016), підкреслюючи активний та пасивний аспекти соціалізації, характеризує її як двосторонній історично зумовлений процес взаємодії людини та соціального середовища, який передбачає опанування індивідом цінностей, норм, правил, культури, що притаманні суспільству, її включення в систему суспільних відносин як шляхом засвоєння соціального досвіду, так і самостійного відтворення цих відносин, у ході яких формується унікальна, неповторна особистість (с. 9). Отже, сутність соціалізації полягає у поєднанні пристосування (адаптації) та уособлення (індивідуалізації) людини в умовах конкретного суспільства.

На думку Г. Андрєєвої (2001) соціалізація – це складний процес засвоєння особистістю соціальної дійсності, який допомагає їй засвоїти соціальний досвід та успішно діяти на основі цього досвіду. На думку вченої процес соціалізації розпочинається з моменту народження людини, триває впродовж життя та здійснюється в сферах діяльності, спілкуванні й самосвідомості. Загальною характеристикою цих трьох сфер є процес розширення, примноження соціальних зв'язків індивіда із зовнішнім світом.

Подібної точки зору у визначенні поняття «соціалізація» дотримується М. Pescaru (2019), яка визначає його як інтерактивний процес соціальної взаємодії, який передбачає як особистий розвиток, так і особисті впливи, а саме прийом та інтерпретацію всіх соціальних повідомлень, динаміку та зміст соціальних впливів.

Подібної точки зору на проблему соціалізації дітей з порушеннями психофізичного розвитку дотримується В. Синьов (2008), розуміючи соціалізацію як складний та суперечливий процес, що залежить від того, до якого соціального середовища потрапляє людина та наскільки у процесі корекційно-розвиткової роботи ураховуються вікові особливості соціального становлення такої дитини. Вчений підкреслює, що від умов, що створені у корекційно-освітньому просторі, та від змістовного наповнення останнього залежить успішність соціалізації дитини.

Аналізуючи проблему соціалізації та розвитку особистості учнів з інтелектуальними порушеннями, І. Татьянчикова (2020) стверджує, що спеціальне корекційне навчання і виховання, сприяє розв'язанню завдань повноцінного існування у соціумі, життєвому самовизначенню (с. 93). Тож більшість спеціальних психолого-педагогічних досліджень акцентують увагу на проблемі соціалізації дітей з порушеннями психофізичного розвитку, розуміючи її як процес і результат засвоєння ними й активного відтворення соціального досвіду, вказуючи на важливість створення корекційно-розвивального освітнього простору та значущості застосування корекційного виховання, як цілеспрямованої та керованої частини соціалізації.

Дещо інший погляд на проблему соціалізації демонструє Н. Лавриченко (2006), розглядаючи її в декількох аспектах: як об'єктивне соціальне явище й аспект людського онтогенезу; як мету і цілеспрямовану діяльність педагогічного суб'єкта, тобто як особливу педагогічну дію, що передбачає передачу дитині соціального досвіду, який містить суспільні уявлення, ідеали, цінності і норми, алгоритми, стандарти і принципи, адекватні форми поведінки, спосіб і стиль життя, життєві мотивації та потяги і покликаний сприяти формуванню в неї життєво необхідної сукупності соціальних ролей (с. 70).

Отже, зміст соціалізації має не лише психологічне значення (дозрівання молоді людини), але й культурологічне (інтерналізація соціальних норм і цінностей) та соціологічне (соціальна рольова гра та розвиток відповідної поведінки). З цього приводу О. Хохліна (2011) зауважує, що розв'язання питань соціалізації включає набуття людиною все більшої самостійності, а найголовніше – формування власного унікального способу життя та власного внутрішнього світу.

Аналізуючи проблему соціалізації особистості, Г. Андрєєва (2015) зазначає, що тривалий час у радянській психології існувало поняття «розвиток особистості», яке замінювало дефініцію «соціалізація». Розглянемо зміст поняття «розвиток» більш детально.

Розвиток людини є дуже складним інволюційно (лат. *envolutio* - згортання) – еволюційним (лат. *evolutio* - розгортання) поступовим рухом, у ході якого відбуваються як прогресивні, так і регресивні інтелектуальні, особистісні, поведінкові, діяльнісні зміни в самій людині; розвиток змінюється лише за напрямком, інтенсивністю, характером і якістю (Розвиток, соціалізація і виховання особистості, 2013). Отже, розвиток людини розглядається нами як поступальний якісний процес, що передбачає видозміну,

диференціацію, ускладнення в фізичному, психічному та соціальному аспектах. У фізичному аспекті (фізичному розвитку) відбуваються кількісні та якісні зміни росту організму, детерміновані біологічними процесами; у психічному аспекті (психічному розвитку) відбуваються якісні зміни становлення та функціонування психіки людини; у соціальному (соціальному розвитку) – накопичення соціального досвіду.

На думку Г. Костюка, розвиток є безперервним процесом, що виявляється у кількісних змінах людської істоти, тобто збільшенні одних і зменшенні інших ознак (фізичних, фізіологічних, психічних тощо). Однак він не зводиться до кількісних змін, до зростання того, що вже є, а включає «перерви безперервності», тобто якісні зміни. Кількісні зміни зумовлюють виникнення нових якостей, тобто ознак, властивостей, які утворюються в ході самого розвитку і зникнення старих». (Сучасний учитель. Професіограма вчителя початкових класів, 2021).

Поділяючи думку Г. Костюка, М. Бірюкова (2008) зазначає, що розвиток – це зміни, що передбачають перехід якості від більш простої до складної, від нижчої до вищої; процес, у ході якого відбувається поступове перетворення кількісних змін у якісні, перехід на новий щабель розвитку. Завдання педагога вчена вбачає у сприянні розвитку організму дитини (фізичний розвиток), його індивідуальності (психічний розвиток) та особистості (виховання особистості).

Стимулюють процес розвитку протиріччя між потребами особистості та рівнем її соціального, фізичного чи біологічного розвитку. Ці протиріччя і є рушійною силою розвитку, саме вони стимулюють підвищення психосоціальної активності особистості, спрямованої на задоволення потреб.

Особливості власне соціального розвитку особистості розкрито в працях Л. Виготського (2016), сутність якого у широкому сенсі психолог розумів як процес формування соціальності людини внаслідок суспільного впливу.

А. Капська (2000) зазначає: «Можна сказати, що поняття «соціальний розвиток» і «соціалізація» співпадають, але в них по-різному розставлені акценти: активності особистості більш виразно представлено в ідеї розвитку, а в соціалізації в центрі уваги знаходиться соціальне середовище й його вплив на особистість (с. 9-10).

Разом з тим, ґрунтуючись на положеннях відомих фахівців (М. Бобневої, О. Шорохової та ін.), О. Кононко (1998) пропонує іншу точку зору, визначаючи поняття «соціалізація» вужчим за поняття «соціальний розвиток»; вчений пропонує розглядати соціальний розвиток як «процес перетворення біологічного індивіда на соціальну істоту шляхом його залучення до спільної з іншими діяльності», акцентуючи увагу на тому, що «на відміну від соціалізації, в процесі соціального розвитку особистість зберігає своєрідність, вчиться визначати те, що об'єднує її з іншими, і водночас визначає своє місце серед них» (с. 10–11).

Аналізуючи соціалізацію людини, Н. Мойсюк (2007) зазначає, що процесу засвоєння соціального досвіду притаманна суб'єктивність, тож об'єктивно однакові соціальні ситуації можуть формувати в різних індивідів різний соціальний досвід, що призводить до виникнення їх індивідуальності. Тому соціалізація не призводить до нівелювання особистості, а навпаки, в ній людина набуває індивідуальності.

Г. Андрєєва (2001) також вказує на відмінність поняттями «соціалізація» та «розвиток». Зокрема, розвиток особистості розглядається як процес засвоєння особистістю системи соціальних норм і стосунків в аспекті самої особистості, а поняття соціалізації розглядає цей процес зі сторони суспільства, зі сторони соціальних інститутів, тож це два поля розгляду одного процесу. Це складові діади: індивід, який соціалізується та суспільство, яке його соціалізує.

Особистість, долучаючись до норм моралі і права в процесі соціалізації, розвивається (М. Лісіна, 1997). Однак зіставлення понять «розвиток» і «соціалізація» показує, що вони не ідентичні. Процесу розвитку властиві внутрішні сили саморозвитку, при цьому соціалізація є умовою соціального розвитку особистості. Отже, соціалізація є необхідною складовою процесу розвитку людини, її становлення як особистості.

М. Pescaru (2019) зазначає, що як весь розвиток, так і сам стан людини активується і стимулюються процесами соціалізації, завдяки яким формується соціальна інтеграція та ідентичність людини.

Отже, розвиток особистості – процес її формування як соціального індивіда в результаті

соціалізації і виховання. Більш того, визнання особистості суб'єктом соціальної дійсності надає особливого значення ідеї розвитку особистості: дитина, розвиваючись, стає таким суб'єктом, тож процес розвитку особистості неможливий поза її соціального розвитку, а значить, і поза засвоєння нею системи соціальних зв'язків, відносин, поза включення в них. В цьому аспекті поняття «розвиток особистості» та «соціалізація» збігаються, але акцент на активність особистості більш виразно виявляється саме в ідеї розвитку, а не соціалізації: тут він якимось девальвований, оскільки в центрі уваги знаходиться соціальне середовище і підкреслюється його вплив на особистість.

Соціалізація і розвиток йдуть протягом усього життя під впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і некерованих факторів, охоплюють абсолютно всіх людей. Це безперервні взаємопов'язані процеси. Розрізняються ці два поняття за результатами: соціалізація передбачає придбання соціально значущих якостей, становлення соціальної сутності особистості, а розвиток – це й анатомо-фізіологічні зміни в особистості.

Висновки, перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Історичний досвід і наукові дослідження довели, що в процесі включення індивіда в соціальні відносини і завдяки цьому відбуваються зміни, розвиток його психіки, який включає в себе процеси біологічного дозрівання і соціального розвитку вищих психічних функцій. Під впливом соціалізації йде зміна психіки й одночасно процес розвитку особистості. Однак на розвиток особистості впливають не тільки зовнішні умови. Розвиток здійснюється ще під впливом саморозвитку, саморозгортання особистості, тобто її внутрішніх особистості. Таким чином, поняття «соціалізація» та «розвиток» психіки перетинаються, але не ідентичні. Соціалізація є умовою зміни психіки і основою розвитку особистості. Це процес засвоєння дитиною досвіду суспільного життя, перетворення її з біологічної істоти в соціальну. Соціалізація – це процес і результат взаємодії індивіда в системі соціальних стосунків, відтворенні досвіду і культури попередніх поколінь в процесі розвитку і саморозвитку особистості. В основному це процес природний і неконтрольований, але він може стати керованим (виховання), якщо людина отримує допомогу з боку агентів соціалізації. В системі освіти дітей з психофізичними порушеннями він має бути корекційно-спрямованим і соціально-контрольованим. Керовані і соціально-контрольовані аспекти соціалізації представляють інтерес подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. **Pescaru, M.** (2019) The Importance Of The Socialization Process For The Integration Of The Child In The Society. *Revista Universitara de Sociologie*. Vol. 0(2), 18-26.
2. **Андреева, Г.М.** (2001) *Социальная психология*. Москва: Аспект Пресс. 230.
3. **Басов, М. Я.** (1928) *Общие основы педологии*. Ленинград: Москва. 747 с.
4. **Бирюкова, М.** (2008) Соотношений понятий «социализация», «адаптация», «воспитание», «развитие» в современной педагогике. *Вестник КГУ им. Н. А. Некрасова*. Том 14. 8 – 12.
5. **Выготский, Л. С.** (2016) *Вопросы детской психологии*. Москва: Перспектива. 224 с.
6. **Гусев, А.** (2003) Воспитание социальной компетентности у воспитанников детского дома. *Учитель*, 6. 12–15.
7. **Жулковска, Т.** (2001) *Социализация людей с ограниченными интеллектуальными возможностями*. Москва: Социум. 208 с.
8. **Капська, А. Й.,** & Міщик, Л. І., & Зайцева, З. І., & Безпалько, О. В. (2000) *Соціальна педагогіка*. Київ: Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. 264 с.
9. **Кон, И. С.** (1978) *Открытие Я*. Москва: Просвещение. 367 с.
10. **Кононко, О. Л.** (1998) *Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві)*. Київ: Освіта. 255 с.
11. **Лавриченко, Н. М.** (2006) *Педагогічні основи соціалізації учнівської молоді в країнах Західної Європи: дис. ... док. пед. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки»*. Київ, 2006. 447 с.
12. **Мойсеюк, Н.Є.** (2007) *Педагогіка*. Київ. 656 с.
13. **Мудрик, А.В.** (2011) *Социализация человека*. Москва: Изд-во Московского психолого-социального ин-та. 736 с.
14. **Пяткина, Г.Н.** (2012) Соотношение понятий «социализация» и «воспитание» как двух параллельных процессов в развитии личности человека. Сборник материалов III международной научно-практической конференции 15-16 мая 2012 года: *Психолого-педагогические проблемы личности и социального взаимодействия*, г. Томск, Вып. 22, 14 – 20.
15. **Розвиток, соціалізація і виховання особистості** (2013): веб-сайт. URL: <https://bibl.com.ua/informatika/28120/index.html?page=4>
16. **Синьов, В.М.,** Матвеева, М.П., Хохліна, О.П. (2008) *Психологія розумово відсталої дитини*. Київ: Знання. 359 с.
17. **Сторяно, Л. Д.** (1997) *Основы психологии личности*. Ростов-н/Д: Феникс. 247 с.
18. **Сучасний учитель. Професіограма вчителя початкових класів** (2021): веб-сайт. URL: <https://infopedia.su/9x3.html>
19. **Татьянчикова, І. В.** *Соціалізація дитини з особливими освітніми потребами: поради педагогам та батькам*. Слов'янськ: Видавництво Б. І. Маторіна. 161 с.
20. **Тюльпа, Т. М.** (2016) *Основы социализации личности*. Глухів: РВВ ГНПУ ім. О. Довженка. 164 с.
21. **Хохліна, О. П.** (2011) Теоретичні аспекти проблеми психолого-педагогічного забезпечення соціалізації дитини

з порушеннями психофізичного розвитку у контексті особистісного підходу. *Людноцентризм як основа гуманітарної політики України: освіта, політика, економіка, культура* : матеріали Всеукр. конф., 22 лютого 2011р. 260–268.

References:

1. **Pescaru, M.** (2019) The Importance Of The Socialization Process For The Integration Of The Child In The Society. *Revista Universitara de Sociologie*, vol. 0(2). [in English].
2. **Andreeva, G.M.** (2001) *Social'naya psihologiya* [Social Psychology]. Moskva: Aspekt Press [in Russian].
3. **Basov, M. YA.** (1928) *Obshchie osnovy pedologii* [General basics of pedology]. Leningrad: Moskva [in Russian].
4. **Biryukova, M.** (2008) Sootnoshenij ponyatij «socializaciya», «adaptaciya», «vospitanie», «razvitie» v sovremennoj pedagogike. [Correlation of the concepts of "socialization", "adaptation", "education", "development" in modern pedagogy] *Vestnik KGU im. N. A. Nekrasova*. Tom 14. 8 – 12. [in Russian].
5. **Vygotskij, L. S.** (2016) *Voprosy detskoj psihologii*. [Child psychology issues]. Moskva: Perspektiva [in Russian].
6. **Gusev, A.** (2003) *Vospitanie social'noj kompetentnosti u vospitannikov detskogo doma*. [Education of social competence in the children of the orphanage]. *Uchitel'*, 6. 12–15 [in Russian].
7. **ZHulkovska, T.** (2001) *Socializaciya lyudej s ogranichennymi intellektual'nymi vozmozhnostyami*. [Socialization of people with intellectual disabilities]. Moskva: Socium [in Russian].
8. **Kaps`ka, A. J., & Mishhy`k, L. I., & Zajceva, Z. I., & Bezpал`ko, O. V.** (2000) *Social`na pedagogika*. [Social pedagogy]. Ky`yiv: Nacz. ped. un-t im. M. P. Dragomanova. [in Ukrainian].
9. **Kon, I. S.** (1978) *Otkrytie YA*. [The discovery of I.]. Moskva: Prosveshchenie [in Russian].
10. **Kononko, O. L.** (1998) *Social`no-emocijny`j rozvy`tok osoby`stosti (v doshkil`nomu dy`ty`nstvi)*. [Socio-emotional development of personality (in preschool childhood)]. Ky`yiv: Osvita. [in Ukrainian].
11. **Lavry`chenko, N. M.** (2006) *Pedagogichni osnovy` socializacij uchniv`skoy molodi v krayinax Zaxidnoyi Yevropy`* [Pedagogical bases of socialization of student's youth in the countries of Western Europe]. (Extended abstract of candidate's thesis). The Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].
12. **Mojsyuk, N.Ye.** (2007) *Pedagogika*. [Pedagogy]. Ky`yiv. [in Ukrainian].
13. **Mudrik, A.V.** (2011) *Socializaciya cheloveka*. [Socialization of a person]. Moskva: Izd-vo Moskovskogo psihologo-social'nogo in-ta [in Russian].
14. **Pyatkina, G.N.** (2012) Sootnoshenie ponyatij «socializaciya» i «vospitanie» kak dvuh parallel'nyh processov v razvitii lichnosti cheloveka. [Correlation of the concepts of "socialization" and "education" as two parallel processes in the development of a person's personality.]. *Sbornik materialov III mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii 15-16 maya 2012 goda: Psihologo-pedagogicheskie problemy lichnosti i social'nogo vzaimodejstviya*. [Collection of materials of the III international scientific and practical conference on May 15-16, 2012: Psychological and pedagogical problems of personality and social interaction]. Tomsk, Vyp. 22 [in Russian].
15. **Rozvytok, sotsializatsiia i vykhovannia osobystosti** (2013). Retrieved from <https://bibl.com.ua/informatika/28120/index.html?page=4> (data zvernennia: 10.06.2021). [in Ukrainian].
16. **Sy`n`ov, V.M., Matvyeyeva, M.P., Xoxlina, O.P.** (2008) *Psy`xologiya rozumovo vidstaloyi dy`ty`ny`*. [Psychology of a mentally retarded child]. Ky`yiv: Znannya. [in Ukrainian].
17. **Storyanko, L. D.** (1997) *Osnovy psihologii lichnosti*. [Fundamentals of Personality Psychology]. Rostov-n/D: Feniks [in Russian].
18. **Suchasnyi uchitel. Profesiograma vchytelia pochatkovykh klasiv** (2021). Retrieved from <https://infopedia.su/9x3.htm> [in Ukrainian].
19. **Tat`yanchy`kova, I. V.** *Socializaciya dy`ty`ny` z osobly`vy`my` osvithnomy` potrebamy` : porady` pedagogam ta bat`kam*. [Socialization of a child with special educational needs: advice for teachers and parents]. Slovyans`k: Vy`davny`cztvo B. I. Matorina [in Ukrainian].
20. **Tyul`pa, T. M.** (2016) *Osnovy` socializacijy osoby`stosti*. [Fundamentals of socialization of the individual]. Gluxiv: RVV GNPU im. O. Dovzhenka [in Ukrainian].
21. **Xoxlina, O. P.** (2011) *Teorety`chni aspekty` problemy` psy`xologo-pedagogichnogo zabezpechennya socializacijy dy`ty`ny` z porushennyamy` psy`xofizy`chnogo rozvy`tku u konteksti osoby`stisnogo pidxodu*. [Theoretical aspects of the problem of psychological and pedagogical support of socialization of a child with disorders of psychophysical development in the context of personal approach.]. *Lyudy`nocentry`zm yak osnova гуманітарної політы`ky` Ukrayiny` : osvita, polity`ka, ekonomika, kul`tura* : materialy` Vseukr. конф., 22 lyutogo 2011r. [Anthropocentrism as the basis of humanitarian policy of Ukraine: education, politics, economics, culture: materials All-Ukrainian. conf.]. Kyiv [in Ukrainian].

Коваленко В. Е. Дефиниция понятий «социализация» и «развитие» в психолого-педагогических исследованиях.

В статье рассматривается проблема уточнения дефиниций «социализация» и «развитие» в психолого-педагогических исследованиях. Установлено, что понятие «социализация» и «развитие личности» являются взаимосвязанными, но не тождественными, они рассматриваются как процесс усвоения и воспроизведения социально-культурного опыта человеком. Акцент на активность личности в этом процессе более отчетливо проявляется именно в идее развития, а не социализации: здесь она девальвирована, поскольку в центре внимания находится социальная среда и подчеркивается её влияние на личность. Социализация и развитие личности осуществляется в течение всей жизни человека, а основными их сферами является деятельность, общение, самосознание. Общей характеристикой всех этих трех сфер является процесс расширения, умножения

социальных связей индивида с внешним миром.

Ключевые слова: социализация, социальное становление, развитие, личность, индивидуальность.

Kovalenko V. Ye. Definitions "socialization" and "development" in special psychological and pedagogical research

The article considers the problem of clarifying the definitions "socialization" and "development" in psychological and pedagogical research. Socialization is a condition and basis of social development of the individual. It is established that the concepts of "socialization" and "personality development" are interrelated, but not identical, they are considered as a process of assimilation and reproduction of socio-cultural experience by a person. The emphasis on the individual's activity in this process is more clearly manifested in the idea of development, rather than socialization: here it is devalued, because the focus is on the social environment and emphasizes its impact on the individual. Socialization and personal development are carried out throughout a person's life, and their main areas are activity, communication, self-awareness. A common characteristic of these three areas is the process of expansion, increase of social ties of the individual with the outside world. Development is activated and stimulated by socialization processes, due to which social integration and human identity are formed.

Defectologists' research emphasizes that the presence of dysontogens leads to difficulties in the development and socialization of such children, which is manifested in the impoverishment of contacts with peers and adults, limited communication, access to cultural values. To improve the processes of people with psychophysical disorders' development and socialization, the creation of correctional and developmental educational space and the use of correctional education for this group of children as a purposeful and managed part of socialization becomes especially important. In the education system of children with psychophysical disorders, socialization and personal development should be correctional and socially controlled.

Key words: socialization, social formation, development, personality, individuality.

DOI 10.31392/NPU-nc.series19.2020.40.10

УДК 376-056.264-053.2

I.В.Мартиненко

i.v.martynenko@npu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-5003-4653>

ДИСПРАКСІЯ В СТРУКТУРІ МОВЛЕННЄВОГО ДИЗОНТОГЕНЕЗУ ДІТЕЙ

Стаття присвячена результатам аналізу джерел з проблеми вивчення та подолання диспраксії в умовах мовленнєвого дизонтогенезу. Сучасні медичні класифікатори містять назву «розлади розвитку координації» - developmental coordination disorder (DCD) і відмічають поширеність цього розладу у 5-6% дітей. Вітчизняні дослідники у галузі спеціальної освіти та логопедії вживають різні поняття для визначення розладів праксису: диспраксії, апраксії і стосовно мовленнєвого дизонтогенезу розглядають їх у структурі коркової дизартрії, моторної алалії та афазії. Відносно новим у літературних джерелах є поняття «артикуляційна диспраксія», яке не вживається в медичних та психолого-педагогічних класифікаціях. Зарубіжна логопедія оперує поняттями «дитяча апраксія мовлення», «вербальна диспраксія», а «диспраксія розвитку», коли симптоматика виходить за межі артикуляційного та вербального праксису.

Ключові слова: диспраксія, мовленнєвий дизонтогенез, розлади розвитку координації, артикуляційна диспраксія, вербальна диспраксія.

Постановка проблеми. Результати сучасних досліджень особливостей та структури відхилень в умовах мовленнєвого дизонтогенезу в дитячому віці засвідчують наявність мультисиндромних станів та широкої симптоматики у мовленнєвій, психічній і моторній сферах функціонування таких дітей.

Відомо, що психічний дизонтогенез дитини з первинними мовленнєвими порушеннями характеризується перевагою парціальних затримок у когнітивній (Л. Є. Андрусишин, 2004; Н. С. Гаврилова, 2008, особистісній (О.Б. Белова, 2012; С. М. Валявко, 2004;) і комунікативній (І. В. Мартиненко, 2016; К.О. Тичина, 2018) сферах та вираженою диспропорцією у вербальній та невербальній складових психічної активності індивіда (О. М. Корнєв, 2006; Є.Ф. Соботович, 1983; І. В. Мартиненко, 2017; В. В. Тарасун, 2011).

Дослідники відзначають специфічні особливості моторного розвитку та координації рухів цих